
VODNIKOVO PROZNO DELO¹

Za razvoj slovenskih kratkih proznih zvrsti je zanimivejša daljša vrsta eksempla – kot daljša oblika pripovedi (narratio) in z Vodnikovimi »pergodbami«¹ jih imamo v samostojni obliki. Vodnikovi poskusi proznega pisanja v smislu kratke pripovedne proze so predvsem nasledek pratikarskih (z *Veliko* in *Malo pratiko*), časnikarskih (z *Lublanskimi novicami*) in prevodnih prizadevanj, ki so ostala v rokopisu (*Berilo Greško*). V analiziranih Vodnikovih kratkih pripovednih oblikah se pojavljajo narativni postopki, kakor so bolj ali manj razvita zgodba, nazorni in barviti opisi (tudi dogajalnega prostora ter časa), poskusi karakterizacije oseb, pripovedovalčevi komentarji, uporaba dialoga in humorja.

Ključne besede: Valentin Vodnik, slovenska kratka proza, pripovedne oblike, pridiga, eksempl, razsvetljenje.

Uvod

Valentin Vodnik (1758–1819) je bil sprva frančiškan, nato posvetni duhovnik, profesor na gimnaziji v Ljubljani in v času Napoleonovih Ilirskih provinc (1809–1813) tudi gimnazijski ravnatelj. Po področjih njegovega delovanja ga lahko označimo predvsem za pesnika, strokovnega pisca, časnikarja in jezikoslovca. Vodnik, ki je izhajal iz kmečko-obrtniške družine, je živel v času razsvetljenjskih reform pod vladavino Jožefa II. in Marije Terezije, ki so korenito zaobrnila dotedanji način življenja in vrednostne sisteme. Za razvoj naše književnosti in drugačnega razumevanja njene vloge so imele pomembne posledice in posreden vpliv zlasti reforme na kulturnem in cerkvenem področju, ki so se izvajale od

¹ Prispevek je bil predstavljen na *Simpoziju o Valentinu Vodniku* v Slovenski matici (2. 12. 2009), ki je bil organiziran ob dvestoletnici Ilirskih provinc in v spomin na 250-letnico rojstva Valentina Vodnika.

sredine štiridesetih do konca devetdesetih let 18. stoletja: 1735 – jezuitske šole preidejo pod državno nadzorstvo, 1746 – strožje izvajanje določb o razglašanju papeških odlokov le z odobritvijo državnih oblasti; prehod cenzure v roke državnih organov, 1747 – uvedba državnega nadzorstva nad tako imenovanim »filozofskim študijem«, 1751 – odprava oglejskega patriarhata ter ustanovitev nadškofije v Gorici za habsburški del patriarhata, 1760 – uvedba državnega nadzorstva nad gimnazijami, 1770 – razglasitev šolstva za tako imenovano »politično zadevo« (*politicum*), 1772 – Kumerdejev predlog Mariji Tereziji o uvedbi ljudskih šol v obliki nedeljskih šol na Kranjskem, 1773 – odprava jezuitskega reda; podzavljene dotlej jezuitskega šolstva, 1774 – »Splošna šolska uredba« uvede splošno šolsko obveznost in določi podrobnejšo organizacijo osnovnega šolstva v avstrijskih deželah; za ogrske dežele ureja ista vprašanja *Ratio educationis* iz 1777, 1776 – uvedba sprejemnih izpitov za gimnazije, pri čemer je šlo zlasti za omejitve dotoka študentov s podeželja, 1781 – patent o verski toleranci, 1782–1790 – odprava večine samostanov ter združitve njihovega premoženja v »verski fond« za financiranje drugih cerkvenih reform, 1783 – preureditev škofij v skladu z obstoječimi političnimi upravnimi enotami in povečanje pomena škofov predvsem kot predstavnikov vlade (jožefinski sistem); zmanjšanje obsega in povečanje števila župnij, pri čemer je šlo tudi za zблиževanje položaja duhovnikov in državnih uradnikov, tako po preskrbi kot tudi po nalogah, isto leto 1783 – odpravljena je večina bratovščin, uvedena so bila generalna semenišča za vzgojo duhovnikov v smislu jožefinizma, 1783/1784 – vnovična omejitev pristojnosti cerkvenih sodišč, 1784 – uvedba šolnine na gimnazijah, 1790/1792 – konec reform in močna zaostritev cenzurnih določb (Sluga 1979: 377). Vodnikovo delo v obdobju razsvetljenstva dokazuje, da so njegovi poskusi proznega pisanja v smislu kratke pripovedne proze predvsem nasledek pratikarskih (z *Veliko* in *Malo pratiko*), časnikarskih (z *Lublanskimi novicami*) in prevodnih prizadevanj, ki so ostala v rokopisu (kot *Berilo Greško*). V zvezi z Vodnikovimi pripovednimi prizadevanji pa je treba najprej nameniti pozornost tudi njegovemu rokopisnemu konceptu za pridigo.

Pripovedne prvine v Vodnikovi kratki prozi

Vodnikov edini ohranjeni primer načrta za pridigo, ki je ostal v rokopisu in velja danes za izgubljenega, je na temo iz Lukovega evangelija in predstavlja najzgodnejši primer Vodnikove proze: *HOMILIA IN EUANGELIUM*,² *Dominicae Duodecimae post Pentecosten, Lucae c. 10. v. 23 etc.* (Vodnik 1988: 355). Delo je nastalo v dobi ribniškega službovanja, v letih 1788–1793, prvič je bilo objavljeno

² Poimenovanje »homilia« je grškega izvora in pomeni druženje, prijateljski pogovor, kar se je najprej uporabljalo za ustno prevajanje svetopisemskih odlomkov, pri čemer je šlo za branje hebrejskih svetopisemskih besedil in za sprotno prevajanje odlomkov v aramejščino (Bizjak 2005: 23). Kot prevajanje v širšem kontekstu, ne le pasivna reprodukcija, kot prilagajanje izvirnika poslušalčevemu kulturnemu obzorju (Juvan 2000: 38), pa lahko razumemo že prve homilije, ki so hkrati ustne razlage božje besede (Bizjak 2005: 23).

v Wiesthalerjevem izboru Vodnikove proze.³ Vodnik je na začetku svoje duhovniške poti pripadal frančiškanskemu redu, redovni skupnosti, ki je že v zasnovi dobila poteze pridigerskega reda. Njihova dejavnost ni bila omejena le na spokorno pridigo, ampak so jo že na začetku razširili na vsesplošno oznanjevanje evangelija, pri čemer naj bi bilo *Sveto pismo* prvi vir za pripravo pridig. Prvotna redovna navodila (*ordinationes*) iz leta 1529 so poudarjala predvsem Frančiškove ideale, ubožstvo in evangelijsko preprostost v osebnem življenju, molitev in meditacijo. Pod vplivom Pavla iz Chioggie, ki je bil odlični pridigar in je med frančiškane prišel iz vrst observantov, so kasneje v ta navodila vključili osnovne smernice za kasnejši pridigerski apostolat, hkrati pa so pridigarjem v redu nalagala, naj božjo besedo poleg postnega časa oznanjajo tudi ob vseh praznikih in primernih dnevih v letu, hkrati pa določajo tudi »lik pravega« pridigarja: »Tisti, ki so določeni za pridigersko službo, morajo imeti take lastnosti in odlike, da bo najboljša pridiga že njihovo življenje samo in njihov osebni zgled obenem. Naj se ne izživljajo v bahavih besedah in premetenih spekulacijah, ampak preprosto in jasno naj oznanjajo evangelij našega Gospoda«,⁴ kar izražajo med drugim Frančiškove besede v smislu pridigerskih smernic, ki jih je zapisal v 9. poglavju svojih *Vodil*: »Svarim in opominjam brate, da so besede v njihovem pridiganju dobro preudarjene in dostojne, v korist in spodbudo ljudstva; naj jim oznanjajo pregrehe in čednosti, kazni in slavo, in to s kratkimi govori, ker kratkih besed je bil Gospod na zemlji.« (Povzeto in citirano po Benedik 1999: 20).

Tem prvotnim usmeritvam frančiškanske pridige je zelo blizu tudi omenjeni edini ohranjen Vodnikov koncept za pridigo,⁵ ki na jedrnat način pojasnjuje in razgrinja pomen svetopisemskih besed, zapisanih v Lukovem evangeliju (10, 23–37), še zlasti naslednje besede na temo usmiljenega Samarijana:⁶

³ Fr. Wiesthaler je po naročilu Slovenske matice pripravil knjigo *Izbrani spisi* Valentina Vodnika (Ljubljana 1890), ki je bila do tedaj in še veliko kasneje najboljše izdaja Vodnikovih proznih spisov – zabavno-pripovednih, poljudno-poučnih, časnikarskih in šolsko strokovnih (Kos 1988: 364).

⁴ V katoliški pridigi je po vsej verjetnosti odmeval tudi protestantski način oznanjevanja, o čemer je pisal že Trubar v posvetilu k evangeliju svetega Mateja (1555): »Ta muč svetiga evangelija inu naše izveličane ne stoji v lepih ofertnih besedah, temuč v tim duhej, v ti risnici« (povzeto in citirano po Benedik 1999: 18).

⁵ *Pridiga* je govorno podajanje vsebinsko zaokrožene verske snovi in ima v krščanskem bogoslužju pomembno mesto. Narejena je po zgledu judovskega sobotnega bogoslužja, kar kažejo krščanske pridige v *Apostolskih delih* v *Novi zavezi*, ki so zapisane kot razlaga božjega delovanja na Zemlji. Nadalje so se zgledovali po govorih, ki so jih imeli starozavezni preroki in po Kristusovem naročilu spodbujali poslušalce, da sprejmejo vero v Kristusa kot odrešenika in se dajo krstiti. Cerkveni očetje (škofi) so od 3. st. naprej (Origen) v vzhodnem in zahodnem svetu v obliki pridige razlagali verske resnice že krščenim in jih spodbujali, da bi živeli po njih. Od 2. st. naprej je imela pridiga funkcijo homilije (apologet Justin) in stalno mesto po prebranih bibličnih odlomkih, predvsem po evangeliju. Keriomatična pridiga vabi poslušalce, da naj na oznanjeno božjo besedo tudi odgovorijo s spreobrnjenjem, v misijonski pridigi pa pridigar najprej razloži resnico ali zapoved, nato pa povabi poslušalce k osebni odločitvi. Pridige ob godovih in praznikih svetnikov razlagajo svetnikovo življenje in spodbujajo poslušalce k posnemanju (Smolik 1995: 332).

⁶ *Samarijani* so (še živeča) versko-etnična skupnost nejasnega izvora, ki so živeli na področju med Judejo in Galilejo, pri čemer obstaja več teorij njihovega izvora: najverjetnejša trdi, da izhajajo iz Judov, ki so se po padcu Samarije leta 721 pr. Kr. pomešali s pogani. Samarijani so imeli lasten tempelj na gori Garizim, a Judje so jih prezirali in jih imeli za obredno nečiste, kar so podobno mislili Samarijani o Judih (Sveto 2001: 1492).

Tedaj je vstal neki učitelj postave,⁷ in da bi ga preizkušal, mu je rekel: »Učitelj, kaj naj storim, da dosežem večno življenje?« On pa mu je dejal: »Kaj je pisano v postavi? Kako bereš?« Ta je odgovoril: »*Ljubi Gospoda, svojega Boga, iz vsega srca, z vso dušo, z vso močjo in z vsem mišljenjem, in svojega bližnjega kakor samega sebe.*«⁸ »Prav si odgovoril,« mu je rekel, »to delaj in boš živel.« Ta pa je hotel sebe opravičiti in je rekel Jezusu: »In kdo je moj bližnji?«⁹ (Lk 10, 25–29).

Zlasti v drugi polovici svoje načrtovane pridige Vodnik z večšo uporabo retoričnih sredstev (retorično vprašanje, stopnjevanje, genitivna metafora, primera idr.) to misel tudi koherentno in eksemplarično pojasni:

Ti se boš izgovarjal, kdo je moj bližnji? tu je porečeš. Kaj je lubezn? Kaj je zapoved? Kaj imam sturiti? Nikar se ne izgovarjej, ampak dellaj dobru, kar tvoja roka premore, kakor pravi ta modri Salomon. Dellaj, dokler je dan, kakor pravi Kristus, pride noč, pride smert, takrat boš zamudil, takrat boš z' tim norim Divicam zastojn na duri terkal, ker si zamudil, tvojo lampico z' oljam te lubezne napolniti (Vodnik 1988: 356–357).

V tem Vodnikovem načrtu za pridigo je v prvi vrsti najti številne eksemple, ki naj bi poslušalca prepričali in podkrepili božji nauk, kar je razvidno iz obravnavanega svetopisemskega odlomka. Izraz eksempl ima lahko poleg jezikoslovnega (primer) tudi retorični pomen in velja v pridigarski praksi (pri nas že vsaj od 16. stoletja naprej s Trubarjem) za enega najpogostejše rabljenih retoričnih postopkov. Poleg argumentov so namreč prav eksempli sestavni del umetnostne vrste dokazovanja v okviru širše skupine dokazovanja (*argumentatio*), ki je tudi del stopnje določitve snovi (*inventio*). Eksempl je običajno definiran kot opis (*commemoratio*) stvari, ki so se dejansko zgodile ali pa bi se lahko zgodile, ima pa hkrati tudi določen namen in uporabnost: pomaga nam prepričljivo podati določeno mnenje. Eksempl mora torej imeti vsebinski vir (*res gestae, res ut gestae*), biti mora uporaben (*utilitas*) in imeti mora literarno obliko (*commemoratio*). Kar se literarne oblike tiče, ima lahko daljšo obliko pripovedi (*narratio*), lahko pa je izražen tudi krajše – samo z besedno zvezo ali stavkom (*brevitas/narratio brevis*) (Ahačič 2008: 292). Tudi Vodnik je pomen eksempla po vsej verjetnosti razumeval podobno, kakor trdi teorija, o čemer priča dvakratna navedba izraza »eksempl« v omenjenem načrtu za pridigo: »My imamo Kristusov *exempel*,¹⁰ njegov navuk, nam se vèdno ta resnica božja naprejnese /.../«; »O Izveličar, inu naš Mojster! my tebe zahvallimo, de si nam to srečo dal, tvoje navuke slišati inu tvoj *exempel*

⁷ *Učitelj postave* v pomenu pismouk.

⁸ Zapoved ljubezni do boga in do bližnjega srečamo v grškem judovskem spisu *Testamenti dvanajsterih očakov* (prim. *Danielov testament* 5, 3; *Isaharjev testament* 5, 2), vendar pa je vprašanje, če ne gre morda za poznejšo, krščansko interpolacijo. V tej Jezusovi zapovedi se je ohranjal tudi najgloblji tok sodčasne judovske duhovnosti (isto: 1577).

⁹ *Kdo je moj bližnji*: zapoved ljubezni do bližnjega so nekateri judovski učitelji zožili na zapoved ljubezni do prozelitov (spreobrnjenec v judovstvo). Jezus pa je učil nasprotno: pravi kristjan naj bi postal bližnji vsem soljudem, ne glede na njihovo versko, narodno ali katero drugo pripadnost (prav tam).

¹⁰ S kurzivo poudarila avtorica razprave.

viditi; my tebe pak tudi proszimo, daj nam to gnado, de bodemo my po tim naše življenje ravnali« (Vodnik 1988: 355; 357). Daljša oblika eksempla (kot pripoved) se v Vodnikovem načrtu za pridigo pojavi že na samem začetku:

Naš Izveličar srččne imenuje taiste, kateri njegove dęlla, inu nauke vidjo inu šlišio, zatu kir veliku Prerokov inu Kraylov bi bilu radu vse tu šlišialu inu vidilu. Zakaj on letę taku srččne imenuje?

Zatu, Prelubeznivi! kir ravno lety so to srččo imeli, de so ony to izveličansko rešnico iz samih vust Božjiga Synu prejeli. Preroki so tu le v' duhu naprejvidili, ony so želeli tudi z' svojimi očmy viditi, al tu njim ny došlu. Kayli so želeli Kristusa šlišat, tudi tem ny tu došlo. Kaj za eno hvallo so tedaj ty Bogu dolžni, kateri so Synu božjiga videli inu šlišali? Kir je Bog letem eno večši srččo vdejilil, kakor samim svojim velikim priatlam tim Prerokam, inu kakor tim imenitnim tiga Svejtã, tim Kraylam (isto: 355).

V smislu literarne oblikovanosti tega eksempla se v tem odlomku ponovno pojavljajo na primer retorično vprašanje, komparacija, inverzija, eksklamacija, paralelizem, antiteza, stopnjevanje, metaforika (npr. rodilniška pojmovna metafora: »tım imenitnim tiga Svejtã«). Vodnikovo argumentiranje je zelo spretno in prepričljivo, kar kaže na njegovo odlično retorično usposobljenost. Pridige kot besedilne vrste pa sodijo tudi med medbesedilne vrste, kar pomeni, da so izpeljane iz obstoječih predlog (Juvan 2000: 113), na kar kaže v Vodnikovem načrtu za pridigo uporaba določenih medbesedilnih figur, in sicer *zgleda ali eksempla, primere s topično podobo ali aluzije, navedka ali sentence* ter *alegorične razlage. Zgled ali eksempel*, kot je bilo že pojasnjeno, ponazarja neko misel, idejo, pojem ali etično-moralno vodilo, kar podaja čutno nazorno, navadno kot mimezis oseb in dogodkov (isto: 118). Ti narativni postopki približujejo eksempel izkušnji poslušalcev, odlikuje ga pripovedna razsežnost, bodisi strnjeno ali z daljšo zgodbo (primer je že naveden zgoraj). *Primera s topično podobo ali aluzijo* meri na topiko iz sveta oseb, ki so veljale za utelešene podobe (*imago, eikon*) določenih kreposti oziroma lastnosti. Sklicujejo se lahko na bogove, junake, svetnike, zgodovinske osebnosti, tipizirane situacije ali značaje, pri čemer na njihove zgodbe in motive le namiguje, jih v nasprotju z eksplom pripovedno ne obnavljajo ali eksplicitno opisujejo. Zadovoljijo se že z omembo znanega lastnega imena ali kakšne druge prepoznavne sestavine iz besedilnega sveta predloge, saj aludirajoči govornik pri tem računa, da bo nakazano strukturo aluzije naslovnik lahko pomensko in predstavno zapolnil iz svojega medbesedilnega spomina ali kulturne vednosti (isto: 122). Vodnik tako v obravnavanem besedilu poda aluzije na svetopisemske osebnosti in njihove življenjske usode v naslednjem odlomku, v katerem se najprej v negativnih aluzivnih primerah (far, mašnik, levit,¹¹ papež) in na koncu v pozitivni (Samaritan) pokažejo človekove npravstvene značilnosti, od brezbriznosti za človekovo nesrečo do globokega usmiljenja:

¹¹ *Levit* – je bil član Levijevega rodu, ki je bil zadolžen za opravljanje pomožnih del pri tempeljskem bogoslužju.

Zatorej tudi jest današni dan vam naprejpostavim, ne eniga Farja, kateri je memu tiga raneniga reveža šal, ne eniga Levita, kateri se ny na njega ozerl, temuč eniga ptujga, eniga Samaritana, kateri je njemu dobru sturil. En Far, en Mašnik, en Levit, en Papeš bode od Boga zaveržen, aku on ne živy po ti zapovdi tę lubezni (Vodnik 1988: 356).

Izmed zgodovinskih osebnosti sta v obravnavanem Vodnikovem besedilu omenjeni predvsem dve, in sicer kralj David in sveti Avguštin:

/.../ de imamo my to srečo k' našimu Zveličanju ponucat, inu po njegovih stopinah hodit, ter njegove beszede z' Kraylam Davidam Ps. 118. več kakor srebru inu zlatu obrajtat; /.../ jest te pak z' S. Auguštinam proszim, de ti taku moji duši reci, de bo ona šlišala. Amen! (isto: 356).

Med medbesedilne figure sodita tudi *navedek ali sentenca* ter *alegorična razlaga*. *Navedek ali sentenca* se v razvijanju teme govora kaže kot splošno veljaven argument, dokaz ali pričevanje, ki izhaja iz misli uglednega avtorja ali avtoritete, večkrat označenimi s pridevniki, npr. »učeni«, »imenitni«, »modri« ipd. Takšno misel se da, podobno kot zgled, prenesti iz njenega izvirnega konteksta in aplicirati na vedno nove izjave, pri čemer imajo ti navedki nadzgodovinsko, aksiomatsko-paradigmatsko vrednost (Juvan 2000: 122–123). Vodnikov primer uporabe navedka ali sentence sta odlomka, oba v obliki odvisnega poročanega govora, prvi, ki se sklicuje na Salomona in Kristusa: »/.../ kakor pravi ta *modri*¹² Salomon. Dellaj, dokler je dan, kakor pravi Kristus, pride noč, pride smert, takrat boš zamudil /.../« (Vodnik 1988: 356); in drugi, ki govori o pomenu dobrih del – ta so nad vsemi lepimi besedami, učenostjo, gospostvom, imenitnostjo, posvetnimi rečmi, in ni dovolj, da smo samo poslušalci Jezusovih zapovedi in resnic Svetega pisma, moramo jih z dobrimi deli aktivno udejanjati v vsakdanjem življenju:

Al naš Izveličar je tiga *vučeniga*¹³ lę na Postavo zavižal, inu tedaj tudi nam zastopit dal, de kakor govoreę tudi S. Paul Rom 2. inu S. Jakob, de ne pošlušavci, ampak deļlavci te Postave bodo izveličani. Ne beszede, ne pogovori, ne vučenost, ne gospostvu, ne imenitnost, ne nobena posvejtna reč nasz nebode izveličala, apaklę naše deļla, lę naše dobra deļla, lę naše deļla, katere so po zapovdi božji do polnene (isto: 356).

Alegorična razlaga je imela v alegorični eksegezi dvojni pomen: motivi in njihove sestavine so poleg svojega dobesednega pomena (*sensus literalis*) dobivali še duhovni pomen (*sensus spiritualis/allegoricus*) (Juvan 2000: 125). Alegorično razlago je v Vodnikovem analiziranem pridižnem besedilu prav tako moč najti, zlasti že v citiranem odlomku z začetka te razprave: »Dellaj, dokler je dan, kakor pravi Kristus, pride noč, pride smert, takrat boš zamudil, takrat boš z' tim norim Divicam zastojn na duri terkal, kę si zamudil, tvojo lampico z' oljam te lubęzne napolniti« (Vodnik 1988: 357), v katerem ima lahko »dan« alegoričen pomen za

¹² S kurzivo poudarila avtorica razprave.

¹³ S kurzivo poudarila avtorica razprave.

človekovo življenje, »noč« je lahko v pomenu za smrt in duhovno-alegoričen pomen »lampice« v smislu človekove duše, ki jo je treba, kakor luč z oljem, še za časa življenja napolniti predvsem z ljubeznijo. Elementi v pridigarjevem govoru, lahko tudi povzeti iz citiranih prispevkov, so vzpostavljali njihovo duhovno-moralno osmislitev, kar je imelo za posledico tudi skladenjsko zgotitev podob in njihovega duhovnega pomena v rodilniško pojmovno metaforo – »tvojo lampico z' oljam te lubezne« (prav tam).

Do osamosvajanja eksemplaričnih pripovednih prvin v smislu formiranja kratkih proznih oblik je pri Vodniku prišlo v določenih besedilih, ki jih je pisal za *Veliko pratiko*; le-ta velja za zgodnje Vodnikovo delo. Nastajala je v času, ko je Vodnik upravljal novoustanovljeno lokalno župnijo na Koprivniku v Bohinju. Tu se je po vsej verjetnosti srečal z Žigo Zoisom, lastnikom bohinjskih plavžev in fužin, ki je Vodnika zaradi poljudnoznanstvenih, jezikoslovnih in izobraževalnih načrtov pritegnil v svoj krog. V tistem času se je Vodnik seznanil še z nekaterimi drugimi razsvetljenci, npr. z ravnateljem ljubljanske normalke Blažem Kumerdejem in takratnim tajnikom kranjskega deželnega glavarstva Antonom Tomažem Linhartom. Prav Zois in Linhart sta Vodnika leta 1794 usmerila v pisanje poučnih sestavkov za koledar, o čemer piše tudi Vodnik sam v svojem življenjepisu oziroma avtobiografiji,¹⁴ privezani v izvod *Velike pratike* iz Zoisove knjižnice. Med leti 1794 in 1795 je nastalo tudi devet Zoisovih pisem Vodniku, iz katerih izvemo potek nastajanja *Velike pratike* in s kakšno zavzetostjo je Zois spremljal Vodnikovo delo. Z njegovo pomočjo se je del načrtov, o katerih je govor v tej korespondenci, tudi uresničil v treh letnikih pratike, in sicer za leta 1795, 1796 in 1797, ki jim je bil Vodnik glavni sodelavec in urednik. Tiskana je bila v tiskarni ljubljanskega tiskarja Janeza Friderika Eggerja, na prodaj je bila v knjigarni Viljema Henrika Korna. Prvi letnik *Velike pratike* je bil natisnjen v začetku novembra 1794, v približno tisoč primerkih. Koledarski del je pripravil duhovnik Janez Debevec, korekture je oskrbel Anton Tomaž Linhart. Pratika je obsegala 32 strani v formatu osmerke, od tega je bilo 16 strani koledarja v dvobarvnem, črnem in rdečem tisku. V enakem obsegu in formatu sta izšla zatem pri istem založniku in tiskarju še druga dva letnika *Velike pratike*. Kakor je razvidno iz Zoisove korespondence z Vodnikom, sta korekture za ta dva letnika po pravopisnem sporu z Debevcem prevzela Kumerdej in Zois (Reisp 1996: [108–112]).

Vodnikovi prozni sestavki v smislu posvetne pripovedne proze so bili objavljeni v knjigi *Velike pratike* za leto 1796, in sicer šest kratkih besedil zabavne proze oziroma šaljivk ali anekdot pod naslovom *Kratko-časne pergodbe* (brez naslovov, vendar našete po prvih začetnih besedah: *En gospod je eniga drugiga ...*,

¹⁴ Pod avtobiografsko prozo sta uvrščena dva Vodnikova spisa v rokopisu, pri čemer ni znano, ali sta bila namenjena objavi ali ne. Dokazano je, da sta nastala v zvezi z izdajanjem *Velike pratike* in *Lublanskih novic*. Vodnik je namreč leta 1796 oz. leta 1798 v pisni obliki spregovoril o svojem življenju, literarnih začetkih in svojem razvoju. Prvi tekst je objavil A. Smole v svoji izdaji Vodnikovih pesmi pod naslovom *V. Vodnikovo življenje pisan od njega v' Pratico 1795*. Faksimile rokopisa je bil objavljen l. 1859 v *Vodnikovem spomeniku* (Kos 1988: 459).

Enimu kmētu je krava doli stopila ..., *Kmetiški ludje so nekidaj ...*, *Ena baba ni drugiga delala ...*) in pa *Pergodbe (Pogorelci ene vaszi ...*, *En star mož ...*). Za tisk je Vodnik pripravil še več teh besedil, a mu jih je Zois odsvetoval objaviti z opazko »bleibt aus«, ali pa jih je sam zavrgel (*Jakob mestnar na Duneju ...*, *En dan je Thomaž Angelski vučenik Innocenca Papeža ...*, *Anže Nočnik je Vida po noči klical ...*, ... *postane zdrav (Dietrih) ...*, *V' laški deželi so eniga tolovaja vjeli ...*, *V' lejtu 1793 pride pred našiga sedajnega cessarja Franca ...*, *En Fajmašter pošle škofu rake ...*, *En potreben človek ...*, *Rimski oblastnik Butta z'imenam ...*). V *Veliki pratiki* za leto 1797 so bile objavljene naslednje tri kratke pripovedi v zaglavju *Kratkočasne pergodbe*, ki so prav tako nenaslovljene: *En vóherèn človek pade v' boležèn ...*, *En tat je imel obešen biti ...*, *En gospod iz polske se je pelal v' Turčio kupčuvat ...* (Vodnik 1988: 219–222; Kos 1988: 455–457).

Velika pratika je bila za tedanje narodnostne in finančne razmere prezahtevno zastavljena in je po treh letih prenehala izhajati. Zato sta se tiskar in Vodnik odločila za skromnejšo in cenejšo *Malo pratiko*, ki je izhajala od leta 1798 in vsaj do leta 1806. Primerki za vsa navedena leta niso ohranjeni, vendar jih dokazujejo oglasi v časniku *Lublanske novice* in sodobno topografsko delo o Kranjski Heinricha Georga Hoffa iz leta 1808.¹⁵ *Mali* in *Veliki pratiki* so bile po zunanji obliki in velikosti vzor sočasne nemške izdaje v Ljubljani, ki so bile namenjene meščanstvu in plemstvu. *Velika pratika* je bila narejena po zgledu *Laybacherischer Schreib-Kalender* ali *Laibacherischer Schreibkalender* ter *Laibacherischer Sackkalenderl*, ki je bil vzor za *Malo pratiko*. Čeprav sta bili obe pratiki narejeni po nemških zgledih, nista bili samo odmev nemškega provincialnega knjigotrštva, temveč sta bili vsebinsko bogati in samostojni publikaciji, v katerih so prvič objavljeni številni izvorni članki, pesmi, uganke, pripovedi in podobno. V nasprotju z *Veliko* je *Mala pratika* izjemno redka.¹⁶ (Reisp 1996: [117]; Kos 1988: 455; 1990: 136–138; Koruza 1997: 160–161). Prvi ohranjeni primerek je tiskal še ljubljanski tiskar Janez Friderik Egger, za leto 1803 pa Andrej Gassler. Notranja oprema pri obeh letnikih je podobna. Tisk koledarskega dela je dvobarven, v obeh so podobni tudi na začetku skupni splošni podatki, zapisek o sončnih in luninih mrkih, luninih sprememb, druga besedila pa so poljudno-poučne narave z dodanimi kratkimi pripovedmi (Reisp 1996: [117]). V *Mali pratiki* za leto 1798 so bile objavljene prav tako še tri kratke anekdotične pripovedi brez naslovov v zaglavju *Pergodbe*: *En Kral je posebno lubil eniga ...*, *Ena dekla je kašo na mizo nesla ...* in *En ohernik ...* (Vodnik 1988: 219–222; Kos 1988: 455–457).

V navedeni Vodnikovi kratki prozi, namenjeni za *Veliko* ali *Malo pratiko*, v nasprotju z zgledom oziroma eksemplom v njegovem načrtu za pridigo, se pričnejo pojavljati pripovedne prvine, ki natančneje zarisujejo značilnosti, okoliščine in osebe v večinoma anekdotično zaokroženih pripovedih, pri čemer izstopajo nasle-

¹⁵ Heinrich Georg Hoff: *Historisch-statistisch-topographisches Gemähldte vom Herzogthum Krain, und demselben einverleibten Istrien*, III, Laibach 1808. 148.

¹⁶ Večina letnikov je izgubljenih ali niso evidentirani, ohranjena sta samo letnika 1798 in 1803 v Narodni in univerzitetni knjižnici in Knjižnici Narodnega muzeja v Ljubljani (Reisp 1996: [117]).

dnji narativni postopki: zgodba v obsegu od enega do celo dveh odstavkov (npr. *En star mož ...*), navadno še zmeraj z naukom ob koncu (a ne zmeraj), npr. v obeh »Pergodbah«, objavljenih v knjigi *Velike pratike* za leto 1796: v prvi, ki se prične z jasnim opisom: »*Pogorelci ene vaszi pošlejo almožo pobirat. Ta dva prideta enu jutru na dvoriše eniga bogatiga kmeta, kateri je ravnu pred hlevam hlapca kregal, de je dva štrika čez noč na dežji zvunaj popustil*« (Vodnik 1988: 220). Omenjena »pogorelca« se najprej prestrašita kmetove natančnosti in trdote – pa se vendarle opogumita in ga vprašata po daru. Na njuno presenečenje je kmet do njih izjemno širokogruden, povabi ju v hišo na kosilo, jima podari cekin in obljudi, da bo v njihovo vas v času sejma sam pripeljal žito. »Pogorelca« seveda zanima, kako to, da je kmet pri majhnih rečeh tako hud, pa jima odgovori tako, kar je tudi eksplicitno izraženi nauk celotne zgodbe: »*Ravnu skuzi tu, de jest moje narmanjši reči varujem, sim jest bogat postal, de še drugim lahku pomagam. Bogastva bode malu, ker se na naglim vkupspravla; ker se pak per malim spruti nabera; bo veliko postal*« (prav tam). V drugi kratki pripovedi »En star mož ...«, ki govori o mladi kmečki družini in njihovem starem očetu – temu ne dovolijo več jesti pri mizi in ga posadijo za peč, hrano pa mu dajo v leseno skledo, kar dodobra opazuje in se iz tega uči vnuček, ki v igri že izdeluje za svoje starše leseno korito za leta njune starosti, je nauk dodan na koncu v obliki pripovedovalčevega komentarja: »*Spoštuj stariše, de tebi dobru pojde*«¹⁷ (prav tam).

V Vodnikovi kratki prozi se pojavljajo tudi nazorni in barviti opisi, večinoma dogajalnega prostora ali časa, npr. v obeh prej omenjenih pripovedih ali tudi kratki anekdotični pripovedi, objavljeni pod naslovom *Kratko-časne pergodbe v Veliki pratiki* za leto 1796: »*En gospod je eniga drugiga svojiga znanca na njega grad damu obiskat šal. On se za bogatiga vundaje, inu svoje žlahtne kamene kaže, katerih eden je tri stu, da drugi šest stu goldinarjov velal*« (Vodnik 1988: 219). Značilnost Vodnikove naracije so še metaliterarni (pripovedovalčevi) komentarji, zlasti v obliki krščanskega nauka, ki ga avtor doda ob koncu, npr. v deloma ohranjeni izločeni pripovedi za *Veliko pratiko* za leto 1796 o Dietrihu, ki se je po svoji bolezni odrekel pijači in je bil od tedaj zmeraj hvaležen bogu za svojo bolezen: »*Kadar je resnična vola, se vsaki zamore pobolšat; inu kadar se grešnik preoberne, je vessele v' nebesih*« (isto: 456). V analiziranih Vodnikovih poskusih proznega pisanja v smislu kratke pripovedne proze imajo pomembno mesto narativnih prvin tudi živahni in velikokrat komični *dialogi*, ki živo razvijajo fabulo, kakor npr. v izločeni zgodbi iz natisa *Velike pratike* za leto 1796 o Jakobu mestnarju na Dunaju:

Jakob mestnar na Duneju grēde zjutraj postopat, en žajfar ga per mestnih vratih dojde. Jakob praša: kam tako hitiš? – Šajfar pravi: štir ure deleč, pepel kupuvat. – Kaj tako deleč? – žajfar odgovori: morem, ker mi ga obeden bližej ne napravi, brez pepela pak nemoremo žajfo dēlat (Vodnik 1988: 456).

¹⁷ Snov v tej pripovedi je bila močno razširjena in izvira že iz srednjega veka (Röhrich 1962).

Dialog se v tej živahni pripovedi o tem, kako hitro in na lahek način priti do denarja, smiselno vključuje v dogajanje in ga dopolnjuje. Ob tem se v nekaterih kratkih pripovedih pojavlja tudi poskus pripovedovalčevega karakteriziranja oseb, največkrat pa gre za tipizirano karakterizacijo, kakor se pojavlja v anekdotični *Kratko-časni pergodbi* v liku obrekljive ženske, objavljene v *Veliki pratiki* za leto 1796, ki jo bomo zaradi kratkosti navedli v celoti:

Ena baba ni druga delala, kakor kašlala, inu ludi opravljala. Ker so njo zobje v' edno boleli, je večkrat arcatu nepokoj delala. Arcat se je hoče znebiti, inu njej svejtuje, rekoč: Žena! vi se prevečkrat z' jezikom zob dotaknete; aku hočete, de vasz nebodo boleli, jezik per miru za zobmi deržite (isto: 219).

Pri Vodnikovi kratki prozi je najizrazitejši idejni premik v razsvetljsko poučnost, ki je viden v nekaterih njegovih objavljenih in neobjavljenih »kratkočasnih pergodbah«, kar se povezuje tudi z uporabo humorja, npr. zgodbe o mlinskih kamnih (*En gospod je eniga drugiga ...*), o kmetu, ženi in kravi (*Enimu kmetu je krava doli stopila ...*), o ključu in kači (*Kmetiški ludje so nekidaj ...*), o skopem zdravniku (*En vóherèn človek pade v' boležèn ...*). Pri nekaterih Vodnikovih pripovedih pa ne gre več samo za poučnost z elementi humorja, ampak predvsem za izpostavljeno humornost besedil, npr. v anekdoti o jezični ženski (*Ena baba ni druga delala ...*), o gospodu in kočijažu (*En gospod iz polske ...*). Humornost se pri Vodniku ne kaže samo v analiziranih kratkih pripovedih, objavljenih v *Veliki* in *Mali pratiki*, ampak tudi v časnikarski in poučni prozi kakor tudi v posameznih pesmih, pismih in zlasti v obeh avtobiografskih zapisih, kar je med drugim prav gotovo plod zgledovanja po starejši pridigarski praksi¹⁸ in ljudskem pripovednem slogu. Najprej se je avtor srečal z ljudskim pripovedništvom v zgodbah deda Jurija v povezavi s trgovskimi potmi na Hrvaško, kasneje pa s pripovedmi domačinov v različnih krajih, kjer je služboval. Zelo skrbno je zbiral in si zapisoval ljudska rekla ter šaljive pogovore, o čemer priča njegov rokopisni zvezek *Perprava za pesme*. Po teh zapisih bi morda lahko celo sklepali, da je Vodnik imel v načrtu kakšno pravo pripovedno delo, za kar pa ni imel dovolj energije in zunanjih spodbud. Daljše Vodnikovo prevodno pripovedno delo, brez avtorskih dodatkov, je sicer prevod iz italijanščine – življenjepis o blaženem Leonardu Portomavriškem, kar je napravil po naročilu frančiškanske province in je skupaj s svetniško pesmi-jo izšlo leta 1798 (Koruza 1997: 160–162).

V bolj razviti kratki prozi pa se kaže celo tridelna *novelistična zgradba dogajanja*, ki temelji na paralelizmih, antitezah, ki se zaključijo v presenetljiv obrat, npr. v treh Vodnikovih pripovedih, ki so sicer vse zelo kratke in ne daljše od enega odstavka, objavljenih v *Veliki pratiki* za leto 1797, v zaglavju *Kratkočasne pergodbe: En vóherèn človek pade v' boležèn ..., En tat je imel obežen biti ...*,¹⁹ *En*

¹⁸ Humor je prisoten v nekaterih pridigah iz petih knjig Svetega priročnika *Sacrum promptuarium* 1691–1707 J. Svetokriškega – npr. pridiga na tretjo adventno nedeljo v 5. knjigi, o čemer je pisal Jože Koruza (1991: 127–136), ali že pri Trubarju v: *En register ... ena kratka postila*, 1558, odlomek proti zidavi cerkva.

¹⁹ Snov v tej zgodbi je močno razširjena in izvira iz srednjega veka (Röhrich 1967).

gospod iz polske se je pelal v' Turčio kupčuvat ... Prva pripoved je anekdota in se uvodoma prične z oznako zelo skopega človeka, ki je hudo zbolel in poklical zdravnika. Ta ga ozdravi, skopuhu pa je žal denarja in zdravniku poplača z dvanajstimi steklenicami vode, za katere trdi, da je v njih odlično vino (zaplet). V nadaljevanju pripovedi se izkaže, da je tudi zdravnik velik skopuh in za časa svojega življenja ne odpre nobene od podarjenih steklenic. Sledi presenetljiv obrat v zaključku, ko po zdravnikovi smrti dediči odprejo podarjene steklenice in zgroženo ugotovijo, da je bila v njih navadna voda. Sledi moralni nauk zgodbe: »*Tako znajo voherniki eden drugja mej sabo, inu cel svet za nosz voditi*« (isto: 221). Druga kratka pripoved ni anekdotična, saj izpostavlja svet kriminala, in sicer je to zgodba o tatu, ki se mu bo kaj kmalu končalo življenje z zasluženim obešenjem. Tik pred usmrtnitvijo mu pripeljejo mater, on se nagne k njenemu ušesu, da bi ji nekaj sporočil, pa jo na vsesplošno zgražanje nenadoma od krvi ugrizne v uho (zaplet). Gledalci godrnjajo in možaka sprašujejo, zakaj ne spoštuje svoje matere (vpeljava dialoga), a se nenadoma izkaže, da je mati sina že od malega spodbujala h kraji, ga za to hvalila in vse nakradeno lepo prodajala. Zaključni nauk je tokrat položen v besede tatu: »*Zatiga volo sim njej, inu vsem materam en dober navuk na vušesza začerkat hotel*« (prav tam). Tretja pripoved izmed *Kratkočasnih pergodb* je nekoliko daljša in na anekdotičen način, z obilno uporabo dialoga in opisov predstavi zgodbo nekega gospoda s Poljske, ki ga je na Turško peljal njegov kočijaž – ta pa se je naveličal svoje podrejene vloge in je hotel končno veljati za gospoda. Prisili gospodarja, da zamenjata oblačili (zaplet). Na Turškem se pravi gospod pritoži čez kočijaža turškemu sodniku (kadi),²⁰ ta pa v zaključku pripovedi na prebrisan način in zelo modro razkrinka prevaranta. Zanimivo je, da je ta Vodnikova pripoved ena redkih, ki se ne konča z eksplicitno izraženim moralnim naukom na koncu.

Po preselitvi v Ljubljano se je Vodnik odločil poleg pratike izdajati še časnik *Lublanske novice*, čeprav o pobudi zanje lahko le ugibamo. Po Vodnikovi navedbi v avtobiografiji iz leta 1798 je bil to tiskar in založnik Janez Friderik Egger, ki je bil vse do smrti naveden kot izdajatelj; po njegovi smrti leta 1799 je bila izdajateljica vdova Marija Terezija Egger. Vodnik je dal časniku ime, s pristavkom na posebnem naslovnem listu v prvi številki (4. januarja 1797): »*Lublanske novice od vsih krajov celiga svejta*«, bil je urednik, edini pisec in korektor, šele proti koncu leta 1799 si je našel pomočnika in naslednika v Ivanu Sušniku, kot ga v bibliografiji navaja Hoffov statistično-topografski pregled vojvodine Kranjske. *Lublanske novice* so izhajale v letih 1797 do 1800, in sicer poldrugo leto kot poltednik, nato pa kot tednik (Kos 1990: 140–141). Vodnik si je zamišljal časnik kot posrednika svetovnih dogodkov, kar je izrazil že v uvodni pesmi z besedami: »*/.../ al vumnosti jmajo po svejti kej več*«, vendar je poročal tudi o domačih dogodkih, največkrat iz Ljubljane, saj ni imel drugih dopisnikov, braniti pa se je moral tudi pred očitki zamudništva novic iz sveta (Koruza 1997: 160–161; Kos 1990: 141–142). V lokalnih novicah je Vodnik poudarjal pomen novih tehničnih pridobitev, spod-

²⁰ *Kadi*, hr. *kadija* – sodnik v turški fevdalni ureditvi, ki je sodil po šerijatu, muslimanskem kazenskem in državljskem zakoniku.

bujal je rojake h gospodarskemu in kulturnemu napredku, zapisal pa je tudi nekaj pripovednih drobcev, ki so po formi zelo podobni pratikarskim »pergodbam«. Pri teh kratkih besedilih, ki so v prvi vrsti namenjena informiranju domačega bralnega občinstva, pa vendarle ne gre samo za suhoparno podajanje informacij, ampak predvsem za pripovedne vrinke, namenjene bralcu v pouk in razvedrilo, kakor npr. besedilo, po obliki in vsebini zelo podobno moralično-poučnemu zgledu dobrega sina, ki varčuje pri jedi, da lahko pošlje denar domov revnemu očetu za plačilo davkov, čeprav je informativnost te novice dokaj visoka, saj konkretizira čas in kraj dogajanja, vendar so osebe anonimne (objavljeno 28. 1. 1797); zatem novica s kriminalno vsebino (po resničnem dogodku, vendar je točno določen le čas, približno pa je konkretiziran dogajalni kraj kot »uni kraj Save«, osebe so neimenovane) o umoru noseče ženske, pri čemer poda avtor svoje mnenje, da tako dejanje lahko stori le hudoben pijanec, podvržen jezi in zaključni z moralnim podukom: »*Tako se taistim godi, kateri svojim želam vse perpuste inu v hudobneh navadah naprej žive!*« (Vodnik 1997: 79) (objavljeno 17. 6. 1797). Takšno delno informativno in bolj pripovedno funkcijo ima tudi humorni tekst v obliki pisma moža, ki piše ženi domov iz Pariza (objavljeno 1. 7. 1797), zatem nekoliko fantastično obarvana novica o Francozu, ki se je izkazal za hudiča, kar Vodnik zavešno zapiše namesto kakšne resnične vesti, saj prav to dejstvo utemelji v uvodnem avtorskem dostavku oziroma metaliterarnem komentarju: »*Nisim kriv, de včasih novih reči zmanka, ker jih sam ne morem narediti. Namest tega bom eno staro povedal*« (Vodnik 1997: 80; objavljeno 27. 9. 1797), ali pa novica z Dunaja, v kateri osebe niso natančno imenovane (kakor npr. »en velik gospod«); ta ima obliko zgleadne kratke pripovedi o poštenosti mladeniča, ki si raje izbere dobro izobrazbo – kakor pa veliko denarja (objavljeno 21. 3. 1798).

Berilo Greško je Vodnik pripravljal v zadnjih letih življenja in sicer verjetno ne kot učbenik, ampak kot berilo za vaje v slovenskem branju, kakršne so v tistem času pripravljali že po nemških predlogah. Vodnik si je morda prizadeval pripraviti pravo antologijo starogrške proze v slovenskem jeziku, kar je potreboval pri poučevanju grščine v šoli, o čemer pričajo tudi kratka pojasnila o posameznih piscih, ki jih je prevajal. V berilu so tako nekatera besedila Ezopovih basni, nekateri odlomki iz Lukianovih satiričnih dialogov, zgodovinske anekdote, odlomki iz del poznoantičnih zgodovinarjev Ajliona, Poliajna, Diogena Laerčana, Plutarha in drugih. Ta besedila so stilistično zahtevnejša od Vodnikovih pratikarskih in časnikarskih »pergodb« (Koruza 1997: 162; Kos 1988: 503), hkrati pa se v njih pojavljajo vsa že omenjena narativna sredstva, ki smo jih analizirali in predstavili na primerih besedil *Velike* in *Male pratike* ter *Ljubljanskih novic*, vendar so v teh prevodnih besedilih večinoma zastavljena v daljši in razvitejši obliki.

Zaključek

Vodnikovi poskusi proznega pisanja v smislu kratke pripovedne proze, objavljeni v *Veliki* in *Mali pratiki*, morda pa še v katerem drugem koledarskem berilu,

niso bili zmeraj izvirni, ampak velikokrat prevedeni, prirejeni ali prepisani, torej prevzeti bodisi iz gradiva pridig ali nemških koledarskih zgledov; izjema so relativno izvorne predelave časnikarskih novic v *Lublanskih novicah*, izmed katerih imajo nekatere obliko kratkih pripovedi, ki so bile sicer v funkciji časnikarskih informativnih člankov. Po svoji sestavi so vsa ta Vodnikova besedila parabole ali anekdote, ki velikokrat funkcionirajo kot osamosvojeni zgledi ali eksempli, vendar je kljub temu njihov pomen za razvoj slovenskega pripovedništva velik, saj so se prav z Vodnikom uspešno odtegnili od pridigarke tradicije.

Vodnikovi pripovedni in prozni začetki v različnih objavah se pojavljajo predvsem kot kratke moralistične in anekdotično poučne zgodbe, kot tako imenovane »pergodbe« in »kratkočasne pergodb«, ki so bile namenjene razsvetljen-skemu pouku in zabavi, ob enem pa funkcionirajo kot kratka pripovedna proza. Sicer so se kratke oblike proze v naši književnosti pojavljale že veliko prej – kot basen, zgodovinska anekdota, šaljiva zgodba, čudežna zgodba ipd., ali na primer poantirana spominska anekdota pri Trubarju. V večjem številu so se te oblike pojavljale v pridigah Janeza Svetokriškega, v manjšem pa tudi pri drugih pridigarjih in versko-moralističnih piscih (npr. Rogeriju Ljubljanskem, Jerneju Basarju), vendar v pridigah zmeraj kot vrinjeni deli besedil v tekstih drugačnega značaja. V teh tekstih so služili predvsem za nazorno ilustracijo nekaterih trditev ali nauk, torej v obliki eksemplov ali zgledov, ki imajo svoj izvor v srednjeveškem kronističnem pisanju in cerkvenem govorništvu (Koruza 1997: 160). Za slovensko literarno zgodovino in razvoj slovenskih kratkih pripovednih zvrsti je zanimivejša daljša oblika eksempla – kot daljša oblika pripovedi (narratio) in z Vodnikovimi »pergodbami« jih imamo v samostojni obliki. V teh Vodnikovih poskusih proznega pisanja v smislu kratke pripovedne proze je sicer ponavadi funkcija zgodbe še zmeraj nazorno prikazati moralčni nauk, vendar je ta največkrat dodan kot kratek povzetek vsebine in zgodba se z njim večinoma zaključí. V tej samostojni obliki je v središču sprejemanja zgodba oziroma fabula sama in nauk je le njen strnjen zaključek, medtem ko je bilo v eksemplu znotraj pridižnih besedil, kar dokazuje tudi Vodnikov načrt za pridigo, razmerje obrnjeno: funkcija zgodbe je bila le slikovita ilustracija, podrejena moralističnemu, versko-vzgojnemu ali polemičnemu tekstu.

Pri Vodniku je viden odmik od eksempla tudi na idejno-vsebinskem nivoju: avtor namreč pri izbiri snovi za svoje kratke pripovedi ne nastopa kot katoliški duhovnik, ampak bolj kot prosvetljeni utilitarist, kar se kaže v razvojnem loku njegove naracije: zgodba o dedu in vnuku (*En star mož ...*) se še zaključí z nekoliko okrnjeno zapovedjo dekaloga o spoštovanju očeta in matere, kratka pripoved o bogatem kmetu in pogorelcih (*Pogorełci ene vaszi ...*) pa že navaja k varčnemu gospodarjenju (kar je tudi že značilnost pridig nekoliko kasnejšega časa, zlasti Matije Vertovca (1784–1851) v knjigi *Shodni ogovori* iz leta 1850).²¹ V Vodnikovih kratkih pripovednih »pergodbah«, objavljenih v *Veliki* in *Mali pratiki* ter *Lublanskih novicah* in v različnih kratkih proznih zvrsteh v prevedenem delu *Be-*

²¹ O pridigah M. Vertovca je med drugimi pisal Jože Koruza (1991: 33–335).

rilo Greško se pojavljajo narativni postopki, kakor so razvita zgodba, nazorni in barviti opisi dogajalnega prostora ter časa, poskusi karakterizacije oseb, metaliterarni komentarji, živi dialogi in humor, po čemer pa se odlikujejo tudi druga Vodnikova prozna besedila poučne in informativne narave (npr. dela *Popissuvanje Krajske dežele*, *Povedanje od slovenskiga jezika*, *Kuharske bukve*), kar pa bi lahko natančneje dokazala prihodnja analiza.

Viri in literatura

Ahačič, Kozma, 2007: *Zgodovina misli o jeziku in književnosti na Slovenskem: protestantizem*. Ljubljana: ZRC, ZRC SAZU.

Bizjak, Aleksandra, 2005: *Pridiga kot žanr*. Ljubljana: ZRC SAZU (Linguistica et philologica; 11).

Benedik, Metod, 1999: *Kapucinska pridigarska dejavnost*. Faganel, Jože (ur.): *Simpozij o Janezu Svetokriškem*. Ljubljana: Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede Znanstvenoraziskovalnega centra SAZU. 17–36.

Faganel, Jože (ur.), 1999: *Simpozij o Janezu Svetokriškem*. Ljubljana: Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede Znanstvenoraziskovalnega centra SAZU.

Grafenauer, Ivan, 1909: *Zgodovina novejšega slovenskega slovstva. I. del*. Ljubljana.

Juvan, Marko, 2000: Baročne pridige in citatno povzemanje izročila. Juvan, Marko (ur.): *Vezi besedila*. Ljubljana: Literarno-umetniško društvo Literatura (Novi pristopi). 113–132.

Koruza, Jože, 1984: *Slovenske pridige 1550–1830*. Ljubljana: Filozofska fakulteta.

Koruza, Jože, 1991: *Slovstvene študije*. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Znanstveni inštitut.

Koruza, Jože, 1997: Valentin Vodnik. Koruza, Jože (ur.): *Zadovolne Krajnc: izbrano delo*. Ljubljana: Mladinska knjiga (Klasiki Kondorja; 20). 125–167.

Kos, Janko, 1988: Opombe. Kos, Janko (ur.): *Zbrano delo/Valentin Vodnik*. Ljubljana: DZS (Zbrana dela pesnikov in pisateljev). 361–503.

Kos, Janko, 1990: *Valentin Vodnik*. Ljubljana: Partizanska knjiga (Znameniti Slovenci).

Pogačnik, Jože, 1998: *Slovenska književnost 1*. Ljubljana: DZS.

Reisp, Branko, 1996: Vodnikova Velika pratika za leta 1795, 1796 in 1797. Reisp, Branko (ur.): *Vodnikova Velika pratika za leta 1795, 1796 in 1797* (faksim. izd.). Ljubljana: Mladinska knjiga (Monumenta litterarum Slovenicarum). [102–118].

Röhrich, Lutz, 1962: *Erzählungen des späten Mittelalters und ihr Weiterleben in Literatur und Volksdichtung bis zur Gegenwart I.* Bern-München.

Röhrich, Lutz, 1967: *Erzählungen des späten Mittelalters und ihr Weiterleben in Literatur und Volksdichtung bis zur Gegenwart II.* Bern-München.

Smolik, Marijan, 1995: Pridiga. Javornik, Miha (ur.): *Enciklopedija Slovenije*. Ljubljana: Mladinska knjiga 1987–2002 (Zv. 9). 332–334.

Sluga, Meta (ur.), 1979: *Zgodovina Slovencev*. Ljubljana: ČGP Delo. 370–380.

SVETO pismo Stare in Nove zaveze, 2001: Slovenski standardni prevod iz izvirnih jezikov: študijska izdaja. Ljubljana: Svetopisemska družba Slovenije.

Vodnik, Valentin: *Lublanske novice* (za leta 1797, 1798 in 1799).

Vodnik, Valentin, 1988: *Zbrano delo*. Ljubljana: DZS (Zbrana dela pesnikov in pisateljev).

Vodnik, Valentin, 1996: *Vodnikova Velika pratika za leta 1795, 1796 in 1797* (faksim. izd.). Ljubljana: Mladinska knjiga (Monumenta litterarum Slovenicarum).

Vodnik, Valentin, 1997: *Zadovolne Krajnc: izbrano delo*. Ljubljana: Mladinska knjiga (Klasiki Kondorja; 20).

Voglar, Dušan, 1961/1962: Vodnikovo spoznavanje Horaca. *Slavistična revija* 13/1–4. 60–87.

